

KUTLU DOĞUM HAFTASI
“HZ. PEYGAMBER VE İNSAN
YETİŞTİRME DÜZENİMİZ”
SEMPOZYUMU

(18-20 NİSAN 2014)
ERZURUM

DİB
YAYINLARI

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları/1101
İlmi Eserler/181

Yayın Yönetmeni
Dr. Yüksel SALMAN

Yayın Koordinatörü
Yunus AKKAYA

Redaksiyon/Tashih
Ramazan ÖZALPDEMİR

Grafik&Tasarım
Ali YÜCEER

Baskı
Çınar Basım
Tel.: (0212) 628 96 00

Eser İnceleme Komisyonu Kararı: 08.04.2015/46

1. Baskı, İstanbul 2015
2015-34-Y-0003-1101
ISBN: 978-975-19-6357-4
Sertifika No: 12930

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel.: (0312) 295 72 93-94
Faks: (0312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

İNSANIN YETİŞME SÜRECİNDE MEZHEBİ KABULLERİN ROLÜ

Yrd. Doç. Dr. Hanifi ŞAHİN

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Giriş

Varlıklar içerisinde en müstesna yer insana verilmiştir. Allah Teâlâ insana kendi özünden üflemiş¹ evrendeki her şeyi onun hizmetine verdiğini,² onu kendi adına yeryüzünü imar etmekle sorumlu tuttuğunu ifade etmiştir.³ İnsana bu kadar imkân verilmiş olması beraberinde sorumluluğu da getirmiştir. İnsan sorumlu bir varlıktır. Bu sorumluluğun dayandığı en önemli enstrüman ise Allah'ın insana bahsettiği akıl nimeti ve yine akılla ilintili olan irade hürriyetidir. İnsanın sorumluluğu oranında yetkisi ve donanımı söz konusudur. Bir başka ifadeyle insan, sorumluluğunun gereklerini yerine getirebilecek kapasite ve kabiliyetlerle donatılmıştır.

İnsanın yetişme sürecinde ideal form olarak görülen ne ise –ki bunu belirleyen unsurların başında yetişecek bireyin ait olduğu toplumun dinî ve ahlaki yapıları, toplumun örf ve adetleri, ailenin beklentileri, sosyo-politik unsurlar vs. gelir- bireyin o ideal forma kavuşması veya o donanımda olması arzu edilen bir durumdur. Ancak süreç içerisinde yetiştirmeyi amaçladığımız varlık bir insandır ve onun gelişmesini etkileyen çok sayıda unsur vardır. Bu durum insanın eğitim sürecinin önemli zorluklarını oluşturmaktadır. Bu kadar değişkenin etkilediği insan tekini bir maddeye şekil verir gibi belli ve öngörülen bir kalıba sokmak neredeyse imkânsızdır. Çünkü bu kadar değişkeni aynı anda kontrol etmek imkânsızdır. Bu nedenle insanın yetişmesi ile maddenin şekillenmesi

1 Hicr, 15/29; Secde, 32/9; Sâd, 38/72; Tahrîm, 66/12.

2 Hac, 22/65; Lokman, 31/20.

3 Bakara, 2/30.

arasındaki fark, aslında statik olan ile dinamik olan arasındaki farktır. İnsanın gelişim süreci dinamiktir ve bu nedenle de dinamik süreçlerin hak ettiği hassasiyetle konuya eğilmek gerekir.

Toplumların çocuk yetiştirme alışkanlıkları veya dayanakları farklılık arz eder. Her toplum çocuklarını insanlaştırmak, onları toplumun sağlıklı birer üyesi haline getirecek değerleri ve toplumsal düzenekleri öğretmek gibi zor bir görevle karşı karşıyadır. Bu görev toplumun biyolojik ve kültürel sürekliliğini sağlamak bakımından son derece önemlidir. Kişilik gelişimlerinde örnek kişilik kavramının toplumlarda önemli bir karşılığı olduğu bilinmektedir. Örnek kişilik kavramına göre her toplumda değişik insan ilişkileri vardır, ancak bazı ilişkiler diğerlerine göre “tipik”tir.⁴ Müslüman bireyin gelişimi söz konusu olunca biraz daha şanslı olduğumuzu söyleyebiliriz. Çünkü bizzat Kur’an-ı Kerim, Hz. Peygamber (s.a.v.)’i Müslümanlar için en önemli örnek kişilik imgesi olarak takdim etmektedir.⁵ Ayrıca İslam, ana rahmine düştüğü andan vefatına ve dahası âhi-retteki hayatına kadar insanı ilgilendiren birçok alanda insanı kuşatmakta ve ona çeşitli açılardan rehberlik yapmaktadır.

İdeal noktada olup olmadığı tartışılabilirse de İslam, günümüz Müslümanının yetişme sürecinde belirleyici olma vasfını sürdürmektedir. Müslümanların önemli iki referansı Kur’an ve Sünnet, insanlığın daha huzurlu yaşayabilmelerini sağlayacak ilahi koordinatları bünyesinde taşımaktadır. Tarih boyunca bu iki kaynak, ontolojiden epistemolojiye, sanattan politikaya hemen her alanda Müslüman toplumlara yön vermiştir. İslam’ın en önemli özelliği, Müslüman olsun veya olmasın kendisiyle temasa geçen her toplumda, kendi paradigması eşliğinde değişim ve dönüşümler gerçekleştirmiş olmasıdır.

Bu değişim ve dönüşümü gerçekleştirirken ebetteki en önemli rolü kurumsal yapılar oynamaktadır. Bu kurumsal yapıları; siyasî-itikadî, fikhî-amelî mezhepler ve tasavvufi oluşumlar şeklinde taksim edebiliriz. Amelî mezhepler arasındaki ihtilaflar zaman zaman halk nezdinde bazı sorunlara yol açabilmektedir. Ancak entelektüel kesimde amelî mezhepler arasındaki geçişlerin daha rahat olduğu, hatta “ümmetimin ihtilafında rahmet vardır.” rivayetinin⁶ fehvasınca ihtilaflarının gerçek anlamda bir “rahmet” olarak algılanıp ve bu bilinçle değerlendirildiği görülmektedir. Bundan dolayı da fikhî mezhepler arasındaki ihtilafların İslam toplumlarını çatışır hale soktukları nadirdir. Buna karşılık

4 William A. Haviland- vd. *Kültürel Anrotopoloji*, çev, İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, Kaknüs Yay, İstanbul 2008, s. 263-264.

5 Bkz. Ahzâb, 33/21.

6 Bkz, Ebü'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyutî, *Câmiü'l-Ehâdis, Dâru'l- Fikr*, ty, I,124. Hadisin detaylı yorumu için bkz., Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacilarifin b. Ali el-Münavi, *Feyzu'l- Kadir Şerhi'l-Câmiis-Sagır, Dâru'l-Ma'rife* Beyrut, 1972, I, 209-212.

siyasî ve itikadî mezhepler/fırkalar, müntesiplerinin algılama biçimine göre problemlerin merkezi olabilmektedirler. Bu tür mezhep hareketlerinde taassuba kapılma oranı amelî mezheplere göre çok daha ileri düzeydedir. Bu tebliğde İslam düşünce tarihinde ve günümüzde çatışan tarafları oluşturması dikkate alınarak daha çok siyasî ve itikadî İslam mezhepleri üzerinde durulacaktır.

Din-Mezhep İlişkisi

Mezhep, din anlayışındaki farklılaşmaların kurumsallaşması neticesinde ortaya çıkan beşeri ve toplumsal nitelikli oluşumlardır. Arapça bir kelime olan mezhep sözlükte görüş, anlayış, öğreti, farklı tutum ve davranış, benimsenen fikir ve gidilen yol gibi anlamlara gelmektedir. Burada mezhep ile kastedilen, İslam'la ilgili görüş, anlayış ve yorum farklılıkları sebebiyle ortaya çıkan siyasî ve itikadî sistemlerdir. Geçmişte ve günümüzde siyasî ve itikadî gayelerle vücut bulmuş olan ve 'İslam Düşünce Ekolleri' olarak da tanımlanan mezheplerin bazı özellikleri söz konusudur: Mezhepler Hz. Peygamber'in vefatından sonraki tarihi süreç içerisinde ortaya çıkmıştır. Mezheplerin doğuşundaki en önemli etken insan unsurudur. Her insan özgün bir varlıktır. Her insanın algı biçimi, donanımı, birikimi farklıdır. İnsanın olay ve olguları anlamasında içinde yetiştiği ortamın, coğrafi koşulların, ekonomik yapının ciddi etkisi ve katkısı vardır. Mezhepler dinin anlaşılma biçimleri olup insan ürünüdürler. Dolayısıyla hiçbir mezhep kendisini "ilahî kaynaklı ve tek başına dinin temsilcisi" olarak göremez.⁷

Müslümanlar Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte yeni hayata intibak ederken bazı sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu sorunların çözümü noktasında her bir grubun farklı görüşleri olmuştur. Bu yaklaşım ise hemen sonraki dönemlerde ortaya çıkacak olan ekollerin temel dayanakları haline gelmiştir. Bu görüşler sistemleşerek ve toplumsal taban edinerek dinî-siyasî yapılara bürünmüşlerdir. Siyasî ve itikadî gayelerle vücut bulan, başlangıçta dinî anlamak ve yaşamak için ortaya çıkan bu oluşumlar, fırka veya mezhep olarak isimlendirilmiştir. Onlar, ileri sürdükleri kelamî görüşleri ve siyasî nazariyeleriyle İslam düşüncesinde fikri özgürlüğün ve özgünlüğün savunucusu olmuşlardır. Ancak belli bir süre sonra asıl amaçlarının dışına çıkarak içtilhat, rey ve akıl yürütmeye ortaya koydukları mezhebi esasları mutlak doğrular olarak görüp başkalarına kabul ettirmeye çalışmışlardır. Nihayetinde de mezhepler, Kur'an'la Müslümanlar arasındaki sıcak diyalogun kesilmesine veya zayıflamasına sebep olmuştur.⁸

7 Bkz. Ethem Ruhi Fiğlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2011, s. 15; Hasan Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, Ankara Okulu Yay, Ankara 2003, s. 128-129; Sönmez Kutlu, *Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri*, Otto Yay, Ankara 2012, ss. 365-368.

8 Kutlu, *Çağdaş İslami Akımlar ve Sorunları*, Fecr Yayınları, Ankara 2008, s. 9

Diğer dinlerde olduğu kadar İslam için de mezhepleşme son derece normaldir. Düşünce tarihimizde Müslümanları zora sokan husus mezhepleşme olgusu değil, mezhep taassubu ve bunun körüklediği tartışmalar ve çatışmalardır. Zaten günümüz Müslümanlarının aşamadığı veya çözemediği önemli sorunların başında mezhebi mensubiyet ile mezhep taassubunun birbirine karıştırılması gelmektedir. Mezheplerin birbirlerine bakışı ilkeler düzeyinde kaldığı sürece mezhepleşme bir çatışma ve fitne unsuru olmamıştır. Aksine mezhepleşmenin, aynı kulvarda düşünce üreten ekollerin karşılıklı olarak kendilerini yenilemelerine ve bu enerjinin de İslam medeniyetinin kök salmasına önemli oranda hizmet ettiği ifade edilebilir.⁹ Kaldı ki tarihimizde dini/ mezhebi kimlikler arasında bir geçişkenliğin varlığı da söz konusudur. Bu kimlikler, iç içe geçip beraber yaşayabildiği gibi bazen de ayrı ayrı temsil edilebilmişlerdir. Örneğin herhangi bir kişi hem Eş'ari ve Şafii ya da Hanefi-Maturidi hem de Nakşi, Kadiri veya Bektaşî olabilmıştır ve bu durum bir problem olarak algılanmamıştır.¹⁰

Mezhepler yukarıda da ifade edildiği gibi, tıpkı insanın yetişmesi gibi dinamik süreçlerdir. Mezhepler fikri-felsefi boyutu olan, pratik uygulamalarıyla hayatın bizzat içerisinde bulunan, canlı, dinamik toplumsal yapılardır. Mezhepleşme din anlayışlarının temellendirilmesinde sosyolojinin dikkate alındığının önemli bir göstergesidir. İnsan aklının naslarla buluşmasının doğal sonucu olan mezheplerin oluşmasında her bir bireyin ve düşüncenin arka planında daha önce sahip olunan kültür, örf, adet ve diğer müktesebatı etkili olmaktadır. Bu nedenle temel sabiteleri aynı olmakla beraber İslam'ın Orta Doğu'da algılanış veya yorumlanış şekli ile Orta Asya veya Anadolu'da yorumlanışı farklılıklar taşıyabilmektedir.

Günümüzde dünyanın ihtiyaç duyduğu enerjilerin büyük bir kısmının Müslümanların yaşadığı yerlerde bulunması, küresel aktörlerin bu topraklara ilgisini artırmakta, Müslümanların hayatında belirleyici unsurların neler olduğu üzerine kafa yorulmaktadır. Ve bu bağlamda din olarak İslam'ın diğer dinlerden ve medeniyetlerden gelebilecek her türlü kuşatmaları bertaraf edebilecek potansiyele sahip olduğu görülerek İslam ile mücadele edilmesi fikri ileri sürülmektedir.¹¹ Tek blok halinde hareket eden İslam medeniyeti karşısında başarı şansının olmayacağını fark eden aktörler, İslam toplumlarında dini-mezhebi kimlikler başta olmak üzere, ayrılığı körükleyecek ne kadar unsur varsa hepsini kullanmak suretiyle Müslüman halkların kendi dinamiklerinin farkına varmasını engellenmeye ve Müslümanların enerjilerini bir birlerini yok etmede tüketmelerini sağlamamaya çalışmaktadırlar. Kendi içlerinde adı konulmamış savaşlar yapan Müslü-

9 Mehmet Görmez, "Ayrılık Değil İdrak Çeşitliliği Olarak Mezhepler", *Diyanet Aylık Dergi*, Ocak 2014, sayı 277, s. 4.

10 Kutlu, *Çağdaş İslami Akımlar*, s. 10.

11 Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, Der., Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, Ankara 1997.

manlar yeni paradigma üreterek küresel kuşatmayı aşma yerine, var olan paradigmalara yapışarak, bir ölçüde de onları kutsayarak zamanın ve toplumların değişmiş olması gibi sosyal psikolojinin kabullerine ters bir bakış açısıyla hakikati geçmişte aramakta, geleceği geçmiş üzerine inşa etmeyi sürdürmektedirler. Bu yaklaşım tarzı Müslümanların dünyayı bir bütün olarak algulamalarını, gelecekle ilgili evrensel ölçekli projeler yapmalarını güçleştirdiği gibi, aynı zamanda Müslümanlar arasındaki ayrılıkları da teşvik etmektedir. Sonuç olarak yeni bir paradigma üretemeyen İslam toplumlarının sahip olduğu din anlayışının Batı karşısında alternatif bir medeniyet üretme şansı olamayacaktır.

Mezhebi Bölünmüşlüğün Tehlikeleri

Birçok değişkenin sebep olduğu mezhebi oluşumlar her din için olduğu kadar İslam için de normal bir süreçtir. Ancak mezhep olarak varlık bulan her düşünce ekolü, doğası gereği, açıkça ifade etsin veya etmesin kendini hakikatin merkezinde görmekte, “hakikat”ın ve buna bağlı olarak da kurtuluşa eren grubun (firka-i naciye) sadece kendisi olduğunu iddia etmektedir.¹² Bu mezhepler/düşünce ekolleri, kendi ideolojilerini kurmak, meşruiyetlerini sağlamlaştırmak için tarih üstü veya literal bir tarzda naslara müracaat etmekte ve bu sayede müntesiplerinin davranışlarına yön veren bir algı inşa etmektedirler. Bu aşamadan sonra mezhep din olarak algılanmakta ve mezhepleşme, çatışmayı körükleyen en önemli unsur olarak varlık bulmaktadır.

Toplumların örtük referans sistemi dediğimiz zihniyeti, tarih bilinci, dinleri ve mezhepleri insanın yetişmesinde etkili olan unsurlardır. Yine bu bağlamda günümüz İslam toplumlarında mezhepler ise “verili bir kimlik” olarak kabul edilmektedir. Mezhepleşme, insanın içinde yaşadığı ve baskın olan değerleri ifade ettiği için sosyal hayata kolay intibakına katkı sağlayabilir. Bir mezhebe bağlı olmak, mezhebin ilkelerini benimsemek, bireylerin tatmin duygusu yaşamalarını sağladığı gibi, aynı zamanda güçlü ilişkilerin/networkun olduğu bir grup aidiyeti de oluşturur. Bu kimlik etrafında oluşan grup, kendi içerisinde duygusal yönü de olan ilişkiler ağının oluşmasını sağlamaktadır. Artık diğer mezheplerden veya başka unsurlardan, bağlı olunan mezhebe yönelik eleştiriler ve saldırılar bizzat müntesiplerinin kendilerine, kimliklerine yönelik tehdit olarak algılanmakta ve bunlar karşısında tüm grup kenetlenmektedir.

İslam dininin önemli iki mezhebi olan Sünnilik ve Şiiğin hâkim olduğu yerlerde büyüyen bir çocuğun yetişme sürecinde tabii ki öncelikle dinin bizzat kendisinin esas unsur olarak yer alması gerekir. Öncelikle bireylerin Müslüman olmakla yükümlü ol-

12 Şiiilerin iddiaları için bkz., Ebû Sadık Süleym b. Kays el-Hilâli, *Kitâbu Süleym b. Kays el-Hilâli*, tahkik, Muhammed Bakur el-Ensârî, Neşrû'l-Hadi, Kum 1995, s. 333, 432. Sünni iddiaları için bkz. Ebû Mansur Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed Temimi Abdülkahir Bağdadi, *el-Fark Beyne'l-Firak*, tahkik, Muhammed Osman Haşet, Mektebetü İbn-i Sina, Kahire ty, s. 23, 271 vd.

duğu bilinci verilmelidir. Bu bağlamda mezhepler, birinci kimlik olması gereken “Müslüman”lık şemsiyesi altında var olan oluşumlar olarak değerlendirilmelidir. Hâlbuki aksi bir yetiştirme sürecinde yani mezhebi kabullerin esas alındığı, mezhebin düşüncelerinin ve ilkelerinin hakikatin tek doğru hali olarak görüldüğü bir ortamda bireyin diğer mezheplerle iletişim kurması zorlamaktadır. Çünkü bu önemli iki mezhebin kaynaklara yaklaşımları, İslam düşüncesinde önemli karşılıkları olan bazı kavramları ele alış tarzları farklılıklar taşımaktadır. Örneğin Şii düşüncede sünnet ve hadis tanımları Sünni düşünceden farklıdır. Sünni düşüncede hadis; Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirlerine denilmekte iken, Şii düşüncede ise bu tanıma masum imamların söz, fiil ve takrirleri de eklenmektedir. Hadislerin rivayet edilmesi söz konusu olunca bu konuda en önemli katkı, İslam’ın sonraki nesillere aktarılmasını sağlamış olan sahabe-i kirama aittir. Mezhepler bu konuda da farklı düşlenmektedirler. Örneğin Sünni telakkide sahabenin tamamı adalet sahibi olarak sunulurken¹³, Şii düşüncede bu sıfat sadece birkaç sahabeye verilmektedir. Şii düşüncedeki tanımına göre sahabe sayısı oldukça azdır. Şiiiler, sahabeden Cemal ve Siffin’a katılmış olanların tamamının adalet şartını yitirdiğini düşünmektedir. Ayrıca bizzat Allah tarafında halife olarak atanan Hz. Ali’yi ilk halife olarak kabul etmemeleri, halifeler konusundaki düşünceleri nedeniyle zaten günahkâr olmuşlardır.¹⁴ Dolayısıyla onlardan herhangi bir rivayet alınmaz. Bun nedenle Şiiiler, kendilerine alternatif bir sened zinciri oluşturmuşlardır. Şii düşüncede hadisin sened zincirinde masum imamlardan birinin olması esastır. Aksi halde rivayet sahabeye ve tabiiine dayansa bile hadis değeri taşımaz.¹⁵

Şii düşüncede Hz. Peygamber’in hanımı Hz. Aişe’nin de içlerinde olduğu çok sayıda sahabe, bu algı nedeniyle sıklıkla eleştiri konusu edilmekte, bu eleştirilerin zaman zaman hakarete dönüştüğü görülmektedir. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’in Ehl-i Beyt’in hakkı olan imameti zorla ve düşmanca ellerinden aldığı, gasp ettiği ifadeleri kaynak-

13 Bkz., Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, Dairretü'l-Mearifi'l-Osmaniyye, Haydarabad 1952, I,7-8; Ebû Ömer-Yusuf b. Abdullah b. Muhammed İbn Abdilber, *el-İstiab fi Marifeti'l-Ashab*, tahkik, Ali Muhammed el-Bicavi, Daru'l-Cil, Beyrut 1992, I, 19; Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fi Marifeti's-Sahabe*, Dârü's-Şaab, Kahire 1970, I, 2-3; Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalani, *el-İsabe fi temyizi's-sahabe*, tahkik, Taha Muhammed ez-Zeyni, Kahire 1917, I, 9-10.

14 Muhammed Bakır b. Muhammed Taki b. Maksud Ali Meclisi, *Bihari'l-Envari'l-Câmia li-Düreri Ahbari'l-Eimmeti'l-Ethar*, Beyrut 1983, XXVIII, 36; Muhammed Hüseyin b. Ali b. Rıza Kaşifülgita, *Aslü's-Şia ve Usuluha*, Dârü'l-Edva, Beyrut 1990. 295 s. 122.; Ahmed Hüseyin Yakup, *Nazariyyetü Adaleti's-Sahabe*, Kum, 1413, s. 97

15 Muhammed Salih el-Mâzenderî (v.1081), *Şerhu usül'l-Kâfi*, tahkik, Mirza Ebu'l Hasan eş-Şarâni, Daru İhyi't-Turâsi'l Arabiyyi, Beyrut 2000, II, 26.

larda yer almaktadır.¹⁶ Bu kaynakların beslediği zihinler, tarihin bir döneminde yaşanıp bitmiş hadiseleri günümüze taşıyarak kendilerine meşruiyet alanı açmaya çalıştıkları gibi, günümüzü tarihe taşıyarak da bir çeşit anakronizme düşmektedirler. Mesela, 22 Şubat 2006'da Irak'ta, Samarra şehrindeki Askeriyye Camisine bir saldırı düzenlenmiş ve caminin altın kubbesi yıkılmıştır. Şii'iler bu saldırılar karşısında Sünni camilere yüz almış sekiz karşı saldırıda bulunmuşlardır. Yapılan bir radyo programında, "Bu saldırıların sorumlusu kimdir?" şeklinde bir soru sorulmuştur. Arayanlardan biri kendinden emin bir şekilde "Caminin kubbesini kimin yıktığını biliyorum: Bunu Ebu Bekir ve Ömer yaptı." demiştir.¹⁷ Sadece bu örnek bile, Şii müşterek hafızanın veya mezhebi kabullerin meseleye yaklaşım tarzını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu durum, günümüzdeki Müslüman toplumlarının bugünü ve yarını için tarihin bir taşıyıcı kolon olması gerekirken bir kambura dönüştürüldüğünün önemli bir göstergesidir. Eğer tarih eleştirel bir bakış açısıyla okunsaydı, idealize edilen bu sıkıntılı geçmişin günümüzü şekillendirmesine fırsat verilmez, Müslümanların müşterek hafızasındaki problemler algılar günümüzü belirleyemezdi. Oysa günümüzde mezhebi bölünmüşlüğü net olarak görüldüğü yerlerde durum tam tersi bir görüntü sergilemekte ve yaşanmış yanlışlıklar, aynı yanlışları yaşayacak radikal nesiller yetiştirmeye devam etmektedir.

Müslümanlar dün olduğu gibi bugün de hayata bakışlarını din üzerinden değil de daha dar çaptaki mezhep üzerinden temellendirdikleri ve daha çok kendi mezhebinin kaynaklarından beslendikleri için, fanatik veya mutaassıp olmak için fazladan bir gayrete gerek kalmamaktadır. Örneğin ilk dönem kaynaklarında sahabe aleyhine yer alan rivayetlerin sonraki nesillerde küfretmeye dönüştüğünü görmekteyiz. Çünkü bu kaynaklar müntesiplerinin algı dünyasının inşası sürecinde en aktif unsurlardır. Burada artık mezhebi taraftarlık keskinleşmiştir. Kendini hak, diğerini "öteki" olarak konumlandırarak bu bakış açısında çatışmaların çıkması kaçınılmazdır. Mezhepler arasında çatışmalar başladığında hem mezhepler arasındaki ilişkiler hem de toplumun hiyerarşisi bozulur; ilişkiler kopma noktasına gelir, nihayetinde keskinleşen kutuplaşmalar ortaya çıkar. Artık taraflar birbirini duymaz, anlamaz, hatta fark edemez hale gelir.

Öte yandan amaçtaki sapmalardan dolayı mezheplerin birbirlerini dışlayıcı söylemleri rahatlıkla kullanıldıkları görülmektedir. Aslında "bizim mezhep/cemaat" vurgusunu daha çok hakikat iddialarının birbiriyle yarıştığı ve her bir görüşün kendini karşı

- 16 Birkaç örnek için bkz. Ebû Cafer Sikatü'l-İslâm Muhammed b. Yakub b. İshak Küleyni, *el-Ustul mine'l-Kafi*, tashih, Ali Ekber el-Gaffari, Dâru Saab, Beyrut 1980, I, 531; Süleym b. Kays, *a.g.e.*, 416; Muhammed Bakr b. Muhammed Taki b. Maksud Ali Meclisi, *Biharü'l-Envari'l-Câmia li-Düveri Ahbari'l-Eimmeti'l-Ethar*, Beyrut 1983, XXX, 121, 381; Ali b. Yunus el-Amili, *es-Sıradü'l-Müstakim*, tahkik, Muhammed Bakr Behbudi, yy, 1384, III, 161.
- 17 Muhammed b. El-Muhtar eş-Şankiti, *Haçlı Savaşlarının Etkisi Altında Sünni-Şii İlişkileri*, çev. İdris Çakmak, Mana Yayınları, İstanbul 2012, s. 7-8.

tarafın tezlerine karşı savunmak zorunda kaldığı ortamlarda rastlanmaktadır. Bununla beraber çatışma ortamında karşıdakini devre dışı bırakacak her türlü enstrümanın kullanımı söz konusudur. Mesela, kendini hakikatin merkezinde gören bir mezhep fırka-i naciye, hak, doksi vasıflarını kendisine uygun görürken, öteki kabul ettiği mezhebe batıl, heteredoksi, rafıza vb. kavramlarla yüklenebilmektedir. Bireyin oluşan bu kategoriler üzerinden kendini sunması, kimliğini, “öteki” olarak kabul ettiği mezhep üzerinden okumasıdır. Mezhep çatışmalarının sürdüğü bir ortamda “karşıtlık” veya “ötekileştirme” unsurunun mezheplerin birbirlerini var eden bir unsur olarak değerlendirildiğini söyleyebiliriz.

Mezhepler insanları Şii-Sünni, Şafii-Hanefi, Maturidi-Eşari gibi bir kategorinin örnekleri olarak sunmak mıdır, yoksa keskin kategoriler olarak tanımlama çabası mıdır? İkinci durumda yani tanımlama çabasında artık bölünmüşlük düşüncesi netleşmiştir. Mezhepler açısından en tehlikeli durum, “biz” ve “onlar” ayrımının dillendirilmeye başlanmış olmasıdır. Zira “biz” ve “onlar” ayrımı yalnızca iki ayrı insan grubunu değil, tümüyle farklı iki tutum arasında duygusal bağlanma ve antipati, güven ve kuşku, güvenlik ve korku, işbirliği ve çekişme arasındaki ayrımı temsil eder. “Biz”, ait olduğumuz grup anlamına gelir. Bu grup içinde olanları gayet iyi anlarım ve anladığım için nasıl sürdüreceğimi bilirim, kendimi güvenli ve evimde hissederim. Bu grup âdeta benim doğal ortamım, içinde olmaktan hoşlandığım ve huzur içinde döndüğüm yerdir. “Onlar” ise tersine ne ait olmayı isteyebileceğim ne de istediğim bir grubu anlatır. Dolayısıyla o grupta neler olup bittiğine ilişkin gözümde canlanan şeyler belli belirsiz ve kopuk kopuktur; o grubun işleyişine ilişkin pek bilgim yoktur ve bu yüzden o grubun yaptığı her ne ise benim için genelde kestirilemez ve aynı şekilde korkutucu şeylerdir. Ben, “Onların” temkinli tutumumu ve endişelerimi aynı geçer akçeyle geri ödediklerinden, kuşkulanma karşılık kuşku duyduklarından ve benim onları onaylamadığım gibi onların da bana hınç beslediklerinden kuşkulanırım. Bundan dolayı, onlardan beklediğim çıkarlarıma karşı hareket etmeleri, bana zarar vermeyi ve başıma bir çorap örmeyi istemeleri ve felaketimden mutluluk duymalarıdır.¹⁸

Mezhepler arasındaki ilişkiler “biz” ve “onlar” veya “ben” ve “öteki” şeklindeki bir keskin ayrım etrafında yürümeye başlanmışsa bu, artık onlar arasında ara tonların yokluğu anlamına gelir. Grup fikri ve onun etrafında oluşturulan birliktelik öylesine güç kazanır ki, artık insan mezhebini ailesi olarak düşünür, aile kutsallığı kadar mezhebine kutsallık atfeder. Çünkü insan nasıl evinde rahat ediyorsa işte bu mezhebi kimliği ile de kendini huzur ve güven içerisinde hissetmektedir. Bu nedenle o, her türlü saldırıdan azade tutulmaya çalışılır. Onun hakkındaki her türlü eleştiri baştan yanlıştır. Eğer grup içinden bir eleştiri gelirse bunları yapanlar “öteki”lerin ajanlarıdır ve bu saldırılar

18 Bauman, *a.g.e.*, s. 51.

karşısında “biz” güçlerimizi birleştirerek karşı koymak durumundayız anlayışı kendiliğinden oluşur.¹⁹

Mezhep Taassubu ve Çözüm Yolları

Mezhep taassubu; bir mezhebin en temel karakteristikleri adına diğer mezheplere, düşünce ekollerine karşı koyma kararlılığı, istenci veya zihnin işleyişini bağlı olunan grubun kodlarına göre konumlandırma şeklinde tanımlanabilir. “Taassup” ortak paydasında buluşan gruplar, bireysel duyguları kendi bünyesinde eriten ve mensuplarının taleplerinin giderek çoğunluğun taleplerinin rengine büründüğü daha homojen ve daha ateşli bir grup haline gelir. Mezhep mensubiyetine yüklenen büyük anlamlar, onun bir fetişizm ve dini bir değere ulaşmasına neden olmaktadır. Bu durum, söz konusu algıya veya taassuba derinlik kazandırıp daha da güçlü hale getirmektedir. Günümüzde mezhep taassubu, kendi paradigmaları eşliğinde oluşan birikim nedeniyle evrenselleşme temayülü taşımaktadır. Artan iletişim ağları ve grup ruhunun yoğun şekilde oluşması, mezhebi taassubu benimseyen ateşli taraftar gruplarının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Grup aidiyeti nedeniyle gruba mensup her birey, kendisini sonsuz sayıda başka insanla temas halinde hissetmektedir. Oysa geçmişte de mezhep taassubu söz konusuydu, ancak onlar arasındaki ilişkiler günümüze göre daha kopuktu ve dolayısıyla da öteki olarak kabul ettikleri gruplara karşı duyulan öfke ve nefret de kopuktu, bütünsel bir karakter taşımamaktaydı.

Mezhep taassubu, fikri üretkenliği sekteye uğratarak düşünce dünyasında bir donuklaşmaya yol açabilmektedir. Mezhep liderlerinin “mutlak” otorite olarak kabul edilmesi ve çözümlerin sadece bu otoritelerin eserlerinde aranmaya başlanması sıkıntıları artırmaktadır. İnsanlar bağlı buldukları mezhebin dışına çıkamayarak doğru veya yanlış olabileceğini düşünmeden kendi mezhebinin görüşlerini savunmakta ve mezhep mensuplarıyla aynı doğrultuda tavır geliştirebilmektedir. Mezhebi hassasiyetler bazen kişisel görüşlerin veya aklın önüne geçebilir, insanlar makul yaklaşımlar yerine duygusal yaklaşımlar sergileyebilirler. Bazen bir siyasetçinin sırf bilgi eksikliğinden dolayı dahi olsa farklı ülkelerde yaşayan mezhep mensupları aleyhinde verdiği bir demeç kendi ülkesinde yaşayan söz konusu mezhebe mensup insanları üzebileceği gibi o insanların aleyhte tavır almasına da yol açabilir.²⁰

Mezhep taassubu her dönemde toplumlara karşı karşıya getirme, kutuplaştırma ve çatıştırma eğilimleri taşıyan bir husustur. Bu özelliği dolayısıyla hem geçmişte hem de günümüzde etkili bir şekilde kullanılmıştır. Bugün Orta Doğu’da tam bir cinnet hali

19 Bauman, *a.g.e.*, s. 55.

20 Bkz. Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, İstanbul, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, 2010, s. 40.

yaşanmaktadır.²¹ Bu bölgede mezhepler yine en etkili çatışma aracı olarak kullanılmaktadır. 2003 Irak işgali, 2011'den itibaren ise Arap Baharı denilen siyasal halk hareketleriyle Müslüman ülkeler ciddi anlamda sarsılmışlardır. Yaşanan gelişmeler tarihin kritik bir eşiğini geçmekte olduğumuza işaret etmektedir. Bu süreç, bölgede yüzyıllardır yerleşik mezhepleri ister istemez etkilemekte, toplumlarda özellikle (de) mezhepler arasındaki sükûneti bozmakta, dinmiş gerilimi yükselterek fay hatlarını tetiklemekte, mezheplerin çatışmacı potansiyelini harekete geçirecek tehlike sinyalleri vermektedir.²²

Mezhepler arasında diyalog yerine çatışma ortamı söz konusu olursa bu durum, çatışan tarafların kendilerini öne çıkarma duygularını besler ve rasyonel müzakere ve anlaşma ihtimalini ortadan kaldırır. Çatışma ortamının sürmesi, başlangıçta küçük olan görüş ayrılıklarının zamanla kapatılmayacak kadar derin uçurumlara dönüşmesine neden olur. Öyle bir hale gelinir ki, artık taraflardan hiçbiri, ihtilafın/çatışmanın başlangıçtaki nedenini hatırlamaz. Aksine, iki taraf da şimdiki kavgalarının şiddetinin büyümesine kapılır ve bu doğrultuda argümantasyona yönelir. Netice de bu tartışma, iki mezhep arasındaki var olan iletişimin kesilmesine neden olur. Mezhepler arası ilişkiler, iş ilişkisine indirgenir, sosyal ve dinî bağlantılardan uzak durulur, fiziksel yakınlaşmanın manevi bir yakınlaşmaya dönüşmesine fırsat verilmez. Unutulmamalıdır ki, çatışma ortamının belirlediği ilişkilerde mezheplerin aynı yerde bulunmaları, aynı havayı solmaları, onların birlikte hareket etmeleri ve barış içerisinde yaşamaları için yeterli sebep olarak görülmez. Çünkü aralarında ön yargıların ve hınç duygusunun neden olduğu zihni bir kopma meydana gelmiştir. Oysa fiziki ve zihni her türlü uzaklaşma, sağlıklı iletişimin önündeki engellerdendir. Bugün günümüz Müslümanları arasında yaşanan durum tam da işaret ettiğimiz gibidir. Aynı bölgede, aynı yerde yan yana ve iç içe yaşamalarına rağmen birbirlerine yabancı bir hal söz konusudur.

Mezhepler, ortaya çıktıkları siyasi, içtimai ve ekonomik şartların ürünüdürler ve doğdukları dönemin fikir akımlarıdır. Buna göre bir mezhebin esaslarının gelecek zamanlar için de geçerli olduğunu kabul etmek, onun evrenselliğini kabul etmek demektir. Kur'an'ın dışındaki bütün görüşler beşer ürünü olduğu için, evrensel boyutlar taşımalarına rağmen, mutlak anlamda evrensel olmayacağından, hiç bir mezhep, siyasi parti ve tarikat evrensel bir din olan İslam'ı bütün boyutlarıyla temsil ettiğini iddia edemez. Oluşturulacak temsil makamları veya kuruluşları, İslam'ı değil Müslümanları temsil eder. O zaman yapılan yanlışların faturası, İslam'a değil, onu yapan Müslümanlara ait olur. Müslüman için Şii, Sünni veya benzeri ikinci bir etiket, dinî açıdan zorunlu

21 Onat, "Irak'ta Yaşanan Cinnet: Şii-Sünni/ Mezhep Çatışması Üzerine <http://www.hasanonat.net>, 17.03.2014.

22 Bkz. Bkz. Mehmet Ali Büyükkara, "Mezhep Çatışmaları İslam Alemini Nereye Götürüyor?", *Diyanet Aylık Dergi*, Ocak 2014, sayı 277, s. 17.

değildir. Bu yüzden ortaya çıkan fikir ekolleri kendilerini bu dinin yegâne temsilcisi veya savunucusu kabul ederek fikirlerini başkalarına kabul ettirme sevdasından vazgeçmeli, her fikrin yeri ve zamanı geldikçe ifade edilmesine izin verilmelidir. İslam dünyası yeni fikirlerin ifadesine tahammül etmedikçe doğruları öğrenemeyecek ve bir ilerleme kaydedemeyecektir.²³

Mezhep taassubunun önüne geçebilmek için mezhepler hakkında doğru bilgilendirilmek şarttır. Doğru bilgi, Müslümanlar arasında sağlıklı iletişimin kurulmasında da önemlidir. Doğru bilgiye sahip olabilmek için mezheplerin şu ana kadar oluşan İslami birikimi/geleneği iyi anlamaları gerekmektedir. Bunun içinde Müslümanların tarihlerini eleştirel bir yaklaşımla yeniden okumaları elzemdir. Bugünü doğru okuyabilmek için atılacak etkili adım, geçmişte düşülen yanlışlarla dürüstçe yüzleşebilmektir. Bu, aynı zamanda mezhepler arasındaki ön yargı, hınç ve antipati duvarlarının aşılmasına yardımcı olacaktır. Çünkü şu an Müslümanlar arasında gerçekleşmekte olan mezhep çatışmalarının dayanağını, yanlış algılanan din ve tarih telakkisi oluşturmakta, geçmişin problemleri bizi meşgul etmeye, bize yeni problemler üretmeye devam etmektedir.²⁴

Tarihin belli bir dönemini ilgilendiren hadiseler ve bunlar üzerine kurulmuş siyasi teoriler dinin veya imanın bir parçası olamayacağı gibi, günümüz Müslümanının beklenmelerine de cevap vermekten uzaktır. Mesela, ne çürük esaslar üzerine kurulmuş imamet nazariyesi ne de buna tepki olarak doğmuş Sünni hilafet nazariyesi bugün için siyasi düşüncedeki bunalımı çözecek niteliğe sahiptir. Artık siyasi meselelerin çözümünün insana bırakıldığı gerçeğini kabul etmemizin zamanı gelmiştir. Günümüz Müslümanı hangi mezhepten ve görüşten olursa olsun, kendi problemlerine sadece geçmişten değil günümüzdeki insan birikiminden de yararlanarak çözümler üretmelidir. Bunun da tek yolu ortak payda olan Kur'an'da birleşmekten geçmektedir. Biz, ilk dönem Müslümanlarının yaptıklarından sorumlu olamayacağımız gibi, onlar da bizim yaptıklarımızdan sorumlu tutulamazlar. Mezhepler arasında var olan sorunları konuşarak- tartışarak çözmek geçerli olan yoldur, buna karşın her ne gerekçe ile olursa olsun şiddeti doğuruyorsa uzak durmak gerekir. Zira şiddetin ve baskının olduğu yerde fikir hürriyeti sona erer.²⁵

Mezheplerin, dinin "insan tarafından anlaşılma biçimleri" olduğu, dolayısıyla da hiçbir mezhebin tek başına mutlak hakikatin temsilcisi olamayacağını anladığımızda, yaşadığımız yerlerde birden çok mezhebin varlığı sorun olmaktan çıkacaktır. Doğru bilgilendirme olmadan doğru anlamaktan söz etmek mümkün değildir. Bilgilerin yanlış olduğu yerde, yorumların ve oluşan din anlayışının yanlış olması kaçınılmazdır. Yanlış anlaşılmanın ise doğru algı ve bakış açıları, nihayetinde ise bireysel ve toplumsal huzur

23 Kutlu, *Çağdaş İslam Akımları*, s. 58.

24 Bkz. Onat, *Din Anlayışında Değişim Süreci*, s. 17.

25 Kutlu, *Çağdaş İslam Akımları*, s. 58-59.

imkân ve ortamları oluşturması imkânsızdır. Bundan dolayı da İslam toplumlarının din ve mezhep algılarına ilişkin bir zihniyet değişimine ihtiyaç olduğu da kabul edilmelidir. Bu durum, doğru bilgilenmenin besleyeceği sũreçleri gerekli kılmaktadır. Daha çok zamana, çabaya ve hoş görũye ihtiyaç vardır. Başta dinĩ çoğulculuk olmak üzere her tũrlũ çoğulculuğun tartişildiği gũnũmũzde Mũslũmanların “mezhepler ũstũ”²⁶ dũřũnmeye başlamaları artık bir zorunluluktur. Bunun için de var olan mezheplerin tamamının İslam’ın anlaşılma biçimleri olduğu, bunların her ne suretle olursa olsun İslam’la özdeşleştirilmelerinin mũmkũn olamayacağı kabul edilmelidir.

Mezhepler arası ilişkilerimizin kırılgan ve zayıf olması özellikle mezheplerin bir konuda fikir beyan ederken veya tutum takınırken ortaya çıkan hazin hususlardır. Mezheplerin barış içerisinde yaşayabilmelerinin yolu, ilişkilerin ahlaki sorumluluk temelli yũrũtũlmesinden geçer. Temel hedef, insani ilişkilerde “teki”nin refahı ve iyiliği için sorumluluk duymaktır. Biz buna “ahlaki sorumluluk” diyebiliriz. Ona motivasyon sağlayan unsur ise ne ceza korkusu ne de kişisel-toplumsal birtakım beklentiler olmalıdır. Bu motivasyon, gerekçesi gereği ötekinin ne yaptığına ve ne tũr bir kişi olduğuna da bağlı olarak değişmez, artmaz ya da azalmaz. Zira sorumluluk, her tũrlũ menfaatten, bencilikten bũtũnũyle arınmış ve koşulsuz olduğu mũddete ahlakidir.²⁷

Sonuç

Mezhepler, Mũslũmanların din anlayişlarındaki farklılıkların zamanla kurum-sallaşması sonucu ortaya çıkmış sosyal olgulardır. Mezhepler beşeri oluşumlardır ve bu nedenle hiç birinin hakikatin tek ve ilahi temsilcisi olduğunu iddia etme hakkı ve yetkisi yoktur. Ancak mezheplere böyle bakılması, diğer mezheplerin varlığını kabul eden, mezhep taassubunun ötekileştirici syolem ve davranışlarından uzak durulduğunu gösteren doğru bir tavır olacaktır. Bu yaklaşım tarzı, mezhepler arası ilişkilerin oluşması ve uzlaşmanın sağlanabilmesi açısından da bir zorunluluktur.

Yeni yetişen kuşaklara, mezheplerin birer verili kimlik olmadığı, mezhebi kimliğin bir tercih meselesi olduğu, tarihte ortaya çıkan mezheplerin tamamının kendi Őartlarının ũrũnũ oldukları gerçeğini, geliştikleri toplumun ve dönemin sorunlarına zũm ũretme refleksinin bir neticesi olarak karşımıza çıktıklarını ve dolaysıyla da onların grũřlerinin genel geçer bir hakikat olarak kabul edilemeyeceğini öğretmek gerekir. İslam’ı mezheplerden hareketle değil, temel kaynaklarından hareketle öğrenmenin gerekliliği ũzerinde durulmalıdır. Eğer din yerine mezhebi ilkelerin öğretilmesi esas alınırsa bu, dinin insan hayatıyla buluşması noktasında oldukça faydalı birer araç olan mezheplerin amaç haline dnũřmesine yol açacaktır. Oysa bize emrolunan, mezhebe mensubiyet değil, Mũs-

26 Onat, *Din Anlayışında Değişim Sũreci*, s. 16.

27 Bkz., Bauman, *a.g.e.*,81-82.

luman olmaktır. Aksi bir durumda naslarla ilişkimiz tamamen mezhebi kabullerden hareketle ve faydacılık esası üzerine kurulacaktır. Üstelik de mezhebi faydacılık, grupsal çıkarlar ya da mezhebi mensubiyet ardına saklanmış kavmiyetçi-histerik çıkarlar esası üzerine kurulacaktır. Bu da nassların bir bütün olarak anlaşılmasını engelleyecektir.

Mezhebi taassubun her türlüünden uzak durmak gerekir. Zira taassup, mezheplerin çatışma unsuru olacak potansiyellerini harekete geçirir, mezhebin biricik ve hakikatin tek temsilcisi gibi algılanmasına neden olur. Mezhepler, kendilerini dinin ve hakikatin tek temsilcisi olarak görmedikleri ve kendi görüşlerini diğerlerine zorla kabul ettirme çabaları içerisinde olmadıkları sürece, düşünce geleneğimiz açısından son derece önemli birer zenginliklerdir. Aksi halde meseleleri mezhebi kimlik üzerinden temellendirmek ve bunu ısrarla savunmak, mezhebin bir aşırılık fenomenine dönüşmesine ve dolayısıyla da taşınmaz yük haline gelmesine neden olmaktadır.

Mezhepler arasında var olan ihtilafların, çatışmaların en aza indirgenebilmesi için mezhepler hakkında doğru bilgi sahibi olmak son derece önemlidir. Bu amaçla, mezhebi kaygılarla yazılmış eserlerden ziyade İslam'ın asli kaynaklarına müracaat edilmesi gereği açıktır. İslam'ın bütün kimlikleri kuşatıcı ortak paydasında yer almak, mezhep taassubuna dayalı ayrımcılıklara iltifat etmemek, özellikle ilmi mahfillerde tartışılacak derinlikteki mevzuların halk içerisinde tartışılması suretiyle kutuplaşma zeminine imkân hazırlamamak da mezhepler arasındaki ihtilafların asgari düzeye indirilmesinde yardımcı olacak diğer önemli hususlardır. Aksi takdirde taassup kıvılcımının neden olacağı fitne ateşinde yanan taraflar sadece Müslümanlar olacaktır. Bu anlamsız savaş (lar)ın fayda sağlayacağı kişiler, Müslümanları üzerinde plan yapan küresel aktörler olacaktır.

KAYNAKÇA

- Amili, Ali b. Yunus, *es-Sıradü'l-Müstakim*, tahkik, Muhammed Bakır Behbudi, 1384.
- Bağdadi, Ebû Mansur Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed Temimi Abdülkahir, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, tahkik, Muhammed Osman Haşet, Mektebetü İbn-i Sina, Kahire ty.
- Bauman, Zygmunt, *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2009.
- Ebû Sadık Süleym b. Kays el-Hilâli, *Kitâbu Süleym b. Kays el-Hilâl*, tahkik Muhammed Bakır el-Ensârî, Neşrü'l-Hadi, Kum 1995.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2011.
- Gökalp, Yusuf, "Bölgesel Sorunların Çözümünde Mezhep Faktörünün Yeri ve Önemi", *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu* 1-2 Ekim 2012, Adana.
- Görmez, Mehmet, "Aynılık Değil İdrak Çeşitliliği Olarak Mezhepler", *Diyanet Aylık Dergi*, Ocak 2014.

Huntington, Samuel P., *Medeniyetler Çatışması*, Der., Murat Yılmaz, Vadi Yayınları Ankara 1997.

İbn Abdilberri, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed *el- İstıab fi Marifeti'l-Ashab*, tahkik, Ali Muhammed el- Bicavi, Daru'l-Cil, Beyrut 1992.

İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris *el-Cerh ve't-ta'dil*, Dairetü'l-Mearifi'l- Osmaniyye, Haydarabad 1952.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed el-Askalani, *el-İsabe fi temyizi's-sahabe*, tahkik, Taha Muhammed ez-Zeyni, Kahire 1917.

İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim *Üsdü'l- Gâbe fi Marifeti's- Sahabe*, Dârü's-Şaab, Kahire 1970.

Kaşifülgıta, Muhammed Hüseyin b. Ali b. Rıza, *Aslü's-Şia ve Usuluha*, Dârü'l-Edva, Beyrut 1990.

Kutlu, Sönmez *Çağdaş İslami Akımlar ve Sorunları*, Fecr Yayınları, Ankara 2008.

-----, *Mezhepler Tarihine Giriş*, İstanbul, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, 2010.

-----, *Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri*, Otto yayınları, Ankara 2012.

Küleyni, Ebû Cafer Sikatü'l-İslâm Muhammed b. Yakub b. İshak, *el-Usul mine'l-Kâfi*, tashih, Ali Ekber el-Gaffari, Dâru Saab, Beyrut 1980.

Mâzenderî Muhammed Salih, *Şerhu usül'l- Kâfi*, thak, Mirza Ebu'l Hasan eş- Şarâni, 1.Bs., Daru İhyi't- Turâsi'l Arabiyyi, Beyrut 2000.

Meclisi, Muhammed Bakır b. Muhammed Taki b. Maksud Ali, Biharü'l-*Envari'l-Câmia li-Düreri Ahbari'l-Eimmeti'l-Ethar*, Beyrut 1983.

Münavi, Zeynüddin Muhammed Abdürrauf b. Tacilarifin b. Ali, *Feyzu'l- Kadir Şerhi'l-Câmiü's-Sagir*; Dârü'l-Ma'rife Beyrut, 1972.

Onat, Hasan, "Irak'ta Yaşanan Cinnet: Şii-Sünni/ Mezhep Çatışması Üzerine <http://www.hasanonat.net>, 17.03.2014.

-----, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, Ankara Okulu yay, Ankara 2003.

Suyutî, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Câmiü'l-Ehâdis*, Dârü'l- Fikr, ty.

Şankiti, Muhammed b. El-Muhtar eş-, *Haçlı Savaşlarının Etkisi Altında Sünni-Şii İlişkileri*, çev., İdris Çakmak, Mana Yay, İstanbul 2012.

William A. Haviland- vd. *Kültürel Antropoloji*, çev, İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2008.

Yakup, Ahmed Hüseyin, *Nazariyyetü Adaleti's- Sahabe*, Kum, 1413.

OTURUM BAŞKANI- Evet, ben de çok teşekkür ediyorum Hanifi Bey'e. Tam da vaktinde bitirdi sunumunu.

Burada rahmete vesile olur diye Muhammet Hamidullah hocamızı tam da konuşmayı yaptığı bu diyarda -Erzurum'da yapmıştı konuşmasını- rahmetle anmak isterim.

Bir gün kendisine –belki benim gibi dinleyen de vardır aranızda,– denildi ki, siz telifikten yana yani mezheplerin birleştirilmesinden yana imişsiniz. O, “Evet, ben bir telifik istiyorum, ama sizin anladığınız manada, Sünni mezhepler arası bir telifik değil, İslam dünyasında bir Sünni-Şii telifikini çok istiyorum. Eğer bu gerçekleşirse İslam dünyası huzura kavuşacağı gibi, yeryüzü de Müslümanları tanımada çok daha önemli mesafeler alabilir.” demişti.

Onun için bizim çok önemli bu tür güncel konularımız üzerinde ne kadar çok konuşursak yeridir.

Hatta biz bunu bu yıl Din İşleri Yüksek Kurulunun şûra konusu yapmayı düşündük. Sonra bunun birtakım yönlerini düşününce, şimdilik bunun geri bırakılma kararı alındı değerli arkadaşlarım.

Bir büyük âlimimizin yine ifade ettiği gibi, bir insanın benim yolum doğrudur, haktır deme hakkı vardır, ama yegâne doğru ve hak yol benim yolumdur deme hakkı yoktur, anlayışını kabul etmemiz çok önemli.

Mezhepler konusu İslam dünyasının en kritik konularından biri. Çünkü bugün artık Avrupa'da özellikle bazı ülkeler mezheplerden ziyade ortak menfaatlerinde birleşiyorlar. Mesela, çok yakinen bildiğim arkadaşlarım var. Avrupa'da kalmış, doktora yapmış arkadaşlar bunlar. Mesela, Şia mezhebi üzerine tez yapmak istiyorum diyen bir arkadaşımıza –ki benim talebemdir– “Şia dini” üzerine tez tabirini ısrarla kullanması istenilmiştir. Avrupa'daki mezhepler din gibi algılanıyor malum.

Onun için bu konular bizim çokça üzerinde durmamız gereken ve mutlaka bir anlayış geliştirmemiz gereken hususlardır.

Şüphesiz tarihteki bu şeyleri tamamen aşmak mümkün değil, ama burada çok yakıcı yönleri izale etmek mümkün.

Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı –bilginize sunmayı çok önemli gördüğüm için söylüyorum– İranlı en üst yetkili ilim adamlarıyla müşterek toplantılar yaptı, sınırlı katılımlı da olsa. Irak'tan hem Sünni hem Şii ulemayı defalarca davet edip konuşma imkânı hazırlandı. Suriye'de aynı şeyi gerçekleştirelim istedik, buna muvaffak olamadık, ama hac mevsiminde Suriyeli âlimlerle bu konuda uzunca müzakereler yapma imkânı bulduğumuzu da ifade etmek isterim.

Burada ehli olan herkesin meseleye katkı sağlama gibi bir görevinin olduğunu da idrakinize sunmak istiyorum.

Şimdi üçüncü konuşmacımız Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yıldırım arkadaşımız, Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi kendisi. “İnsan Yetiştirme Süreçlerini Etkileyen Faktörler” konusunu bize takdim edecek.

Buyurunuz.